

Părți din prezenta lucrare au fost publicate în diverse reviste academice sau în volume ale unor manifestări științifice naționale și internaționale.

© Editura EIKON

București, Str. Smochinului nr. 8, sector 1,
cod poștal 014606, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCIS)

Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României

ISBN: 978-606-49-0027-2

Tehnoredactor: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

Matei Damian

Ziarist sau personaj?

Marcaje literare

Cuvânt înainte de
George I. Manolache

E I K O N

București, 2019

Cuprins

Cuvânt înainte	5
Introducere	19
I. Personajul-ziarist în opera lui I. L. Caragiale.....	21
1. Remarcabilii	23
2. <i>Și ziaristii</i> : un fericit produs al prudenței.....	52
3. Alți gazetari ai operei lui Caragiale	60
II. Tipuri de personaj-ziarist	83
1. Un posibil prototip.....	85
2. Ziaristul-poet. Inocentul	94
3. Dirijorul.....	112
4. Împotriva torsiunii: onestul de travaliu.....	134
5. Spre sfârșit: vedeta plictisită și ziaristul mort.....	158
III. Reflectorul. Epilog	181
Bibliografie	191

Introducere

Pornim acest demers de la premisa necesară că, spre a încerca portretizarea personajului-ziarist, trebuie să dăm seamă asupra unei rețete eventuale, ca și asupra câtorva permutări de reguli: vorbim în primă instanță despre ziaristul ideal, moral, serafic, bronzat uniform de frecarea perpetuă cu diferite tipuri de aer (vom face, deci, apel la câteva elemente de teorie a *jurnalistului*). În al doilea rând – și aici intervine factorul literar – luăm în discuție variabilele, explozia lui *trebuie* înspre grotesc, caricatură, prost-gust, smerenie cu smalt; vedem fulminantul spectru al textului de presă ca pretext (dar nu spre exhibarea de stări, cum aminteam într-un studiu trecut), rază a *jurnalistului-text*, cel ce se construiește pe sine prin frază.

Construcția personajului-ziarist începe obtuz, principal, în același timp și ritm cu originalul, ziaristul autentic. Înainte de a urmări sinuoasa linie *constantă* – *variabile*, trebuie observată trăsătura care leagă cele două tipuri. Ea este enunțată de către Lyndon Baines Johnson, fost președinte al Statelor Unite: „Faptul că cineva este ziarist este dovada unei oarecari lipse de caracter.” [*apud* Randall 1998: 60]. Departe de a fi o calitate, *lipsa de caracter* este rareori un defect cert, din moment ce însăși etica jurnalistică pare a fi capitulat demult pe acest front. În viziunea aceluiași Randall, un bun jurnalist se precipită înspre subiect pe un tobogan de calități rapide, sprintare, dar care – vom vedea – nu exclude defel lipsa de caracter. Iată-le: o natură

deschisă (incluzând „toate virtuțile și majoritatea viciilor de care are nevoie un reporter”), hotărâre, tupeu, pasiune, entuziasm, curiozitate [Randall 1998: 60-62]. Echilibru sau sobrietate vom căuta degeaba printre contururile ascuțite ale portretului unui ziarist de manual; porumbelii călători sau telegraful ar putea milita pentru o eventuală etică a omului aflat în slujba adevărului, însă aici vorbim despre presa începutului de secol XIX. Foiletoane, cronici și multă informație utilitară umpleau paginile gazetelor de atunci.

Ziaristul modern, însă, e un copil firesc al presei moderne. Iar această afirmație n-ar putea funcționa optim decât sub semnul celebrei fraze a lui H. R. Knickerbocker: „Ori de câte ori găsiți sute și mii de oameni sănătoși la minte care încearcă să iasă de undeva, în timp ce câțiva nebuni încearcă să intre, este sigur că aceștia din urmă sunt reporteri.” [apud Randall 1998: 63]

O caracterizare a personajului-ziarist ar trebui, așadar, să meargă în două direcții, ambele existente în raport cu portretul schițat de Randall: în primă instanță, îngroșarea pe diferite trasee a caracteristicilor citate, apoi dezgolirea lipsei de consistență a celor „etice”, timpurii, vechi amprente ale jurnalismului european „de cenaclu”.

Autorul

I. Personajul-ziarist în opera lui I. L. Caragiale

„Atunci, am luat un reporter special.”
(I. L. Caragiale – *Reportaj*)

1. Remarcabilii

După cum nu se poate concepe opera literară a lui Caragiale fără cea publicistică, tot astfel nu se poate neglija galeria atent aranjată a personajelor-publicist ce-i populează comediile și schițele. Începem cu junele Rică Venturiano (*O noapte furtunoasă*) și mergem înainte cu Edgar Bostandaki, cronicar monden (*High-life*) și cu meșterul Caracudi (*Reportaj*).

Rică Venturiano poate fi palpat abia din actul al doilea al *Noptii furtunoase*, însă posesorul opulenței de titluri intelectuale nu se naște din haos. Trebuie reținut că explozia în direct a cunoscutei imprecășii „angel radios!” din actul al doilea (în fața dublurii nocturne a Ziței) fusese anunțată deja în textul celebrei scrisori către varianta originală, cea ochită la „Iunion” în primul act. Oarecum analog, sprintul de act secund al lui Rică este prefațat tot de text, și anume cel de ziar. Practic, ziaristul aruncă un dublu buzdugan textual: unul este fiert, lacrimal, și navighează voluntar în direcția Ziței, celălalt e fierbător, multiplicat și cade neglijent la picioarele a doi lectori, după ce-l spintecase inițial pe Spiridon. Nu trebuie uitat că Spiridon cară dublul sentiment al lui Rică: fervoarea de gazetă și „amoarea” epistolară. În aceeași ordine de idei, e interesant de evidențiat foamea cu care destinatarii par să învăluie textele: conștientă de propria forță, pofta gălgâie întâi dinspre jupân Dumitrache („Dar mai mult nu puteai să șezi, mă?” [Caragiale 1980: 15]), ca apoi să se ascută ezitant-feciorelnic în pieptul Ziței („Și nu mi-l dai

mai curînd! Adu să văz.” [Caragiale 1980: 21]). Părțile vor consuma, deci, mâncăruri diferite: Dumitrache își comandă public un text de birt cu care este apoi îndopat sălbatic de către Ipingescu, în timp ce Zița pare mai curînd să mănânce febril fraze de vînat exotic, prins la ananghie, interzis de lege și preparat rapid.

În mai mare măsură memorabil este festinul în doi, cu protagoniștii Dumitrache și Ipingescu, văzut ca prefață a iruperii dinamicului Venturiano în prim-plan. Spre a justifica importanța scenei în economia portretului de ziarist caragialian, va trebui să facem o pauză și să chemăm la ordine una dintre întrebările etern criptice ale teoriei mass-media: *Presa face publicul sau publicul face presa?* Deși găsim supărătoare cele trei dubluri, este necesar de evidențiat faptul că verbul *a face* are, fără îndoială, semnificații distincte în fiecare dintre cele două spații de apariție. Presa ar trebui să *educe* publicul, să-l *fabrice*, să-l *parceleze*; dimpotrivă, de multe ori publicul *construiește* o presă, o *desenează*, o *subordonează* chiar. Ne putem explica acum complet forța epocii Jurnalismului Galben; cu toate acestea, recunoaștem și aici explicația ca bidirecțională, astfel că nu putem avea pretenția de a formula un răspuns măcar provizoriu la întrebarea de mai sus. Informația exagerată și mai apoi evenimentul fictiv, erau ele socialmente necesare? Ori au constituit elemente ale apariției industriei mediatice, fără a se ține seama de preferințele publicului?

Presa face publicul, susține Mihai Coman: „...presa se dovedește a fi o „creatoare de public”, deci o făuritoare

de rețele sociale, adeseori mai ample și mai active decât cele uzuale. Datorită presei, oamenii descoperă că împărtășesc aceleași valori, că se pot mobiliza pentru aceleași scopuri, într-un cuvînt, că fac sau pot face parte dintr-o comunitate umană de dimensiuni infinite mai complexe decât acelea ale comunității în care își desfășoară viața și activitatea de zi cu zi. În acest sens, mulți cercetători consideră că cea mai importantă funcție a mass-media este tocmai aceea de a crea un public...” [Coman 2004: 92]. Nimic de comentat, presa leagă publicul în rețele, prin difuzarea acelorași informații unor persoane fără de legătură între ele și care au astfel posibilitatea de a socializa. Cum vor sta lucrurile, însă, în termenii presei ca instanță cultural-educativă? „O dată cu apariția și creșterea ponderii mass-media, o mare parte a activităților de transmitere a valorilor și modelelor culturale, de formare a gândirii și a comportamentului au fost preluate de mesajele presei. În prezent, prin conținuturile distribuite de mass-media circulă și se fixează normele de comportament general acceptate, altfel spus „convențiile tacite” ale unei societăți.” [Coman 2004: 93]. Specialiștii își scuză obiectul: „Majoritatea cercetătorilor consideră că mesajele presei au funcția de a confirma, de a întări normele unei societăți, chiar și atunci când prezintă comportamente deviate și acțiuni de încălcare a normelor curente.” [Coman 2004: 93]. Ajungem astfel la o primă piatră de hotar: „Presa **răspunde astfel nevoii indivizilor și a comunităților** de perpetuare a valorilor comune și de identificare cu acele modele pe care o comunitate le

consideră a fi repere de acțiune.” [Coman 2004: 93, s.n.]. Acest ultim pasaj e semnificativ: presa *răspunde*, așadar, unei anumite nevoi, fără a avea întotdeauna prima replică; pe de altă parte, deci, *publicul face presa*.

Pe acest drum merge mai hotărât David Randall: „În momentul în care începi să privești gazetăria ca pe o marfă care trebuie vândută în mod calculat, încetezi a mai fi jurnalist. [...] Ai ajunge la fel de demn de încredere precum un amant dornic de a face pe plac, ce rostește numai cuvintele pe care crede că iubita le așteaptă de la el.” [Randall 1998: 41-42]. Cercetătorul continuă cu exemplul cărții *The Tin Men (Oameni de tinichea)*, de Michael Frayn, în care umoristul englez pornește de la aceeași idee: e vorba despre un computer programat să producă ziare în funcție de rezultatele sondajelor de opinie. „Oamenii erau întrebați ce fel de subiecte le plac mai mult, cât de des ar dori să apară și care sunt detaliile pe care doresc să le afle. Doresc câte un articol despre o catastrofă aeriană pe lună sau mai des? Preferă sau nu ca printre resturile accidentului să fie găsite jucării de copii? Dacă se scrie despre o crimă, ar vrea ca victima să fie o fetiță, o bătrână sau o femeie gravidă nemăritată? Iar cadavrul ar trebui să fie dezbrăcat sau în lenjerie intimă?” [Randall 1998: 42]. Dincolo de caracterul morbid al exemplului în sine, aceste interogații-rezumat ne duc, în fine, spre abordarea corectă, spre situația reală. Teoretic, lumina întrebării ce inițiază această paranteză ar fi trebuit să se îndrepte spre proiectarea unei simbioze aproape matematice: presa creează public sănătos prin plantarea de preferințe profund morale,

însă este maleabilă în zona de non-combat, în fâșia de tapetare a Adevărului. Realmente, simbioza e un virus, un hibrid malformant, un fetus furios pe matrice: ziarul e un element cenușiu-strălucitor, compact, imploziv. El forează spre glandular, îl proiectează social, pentru a-și stabili până la urmă consistența secrețiilor proporțional cu noul set de desene pe asfalt. Astfel, presa nu *formează* publicul, ci îl *mal-formează*, devenind așadar un organ ce comentează onctuos niște tare cărora nu le va recunoaște vreodată paternitatea.

Sub acest ton, revenim la Caragiale și la vremea acelor ziarști. Vor fi deosebit de utile aici tușele lui Adrian Anghelescu: „Simularea neutralității, a neimplicării în agitația carnavalescă a străzii sunt astfel sever sancționate de această lume cu apucături suburbane, cuprinsă brusc de febra participării, indusă însă sistematic în eroare de o presă venală, manevrată abil de demagogia parlamentară și de politicieni ariviști. Este o lume a valorilor răsturnate, [a gravelor] simptome ale umflării și alterării Cuvântului. Și în această diluție a cuvântului [Caragiale] vede de fapt consecințele, reflexul unei degradări cu mult mai adânci, aceea a valorilor morale și spirituale, a instituțiilor sociale, a celulei familiale. Diagnoza sa vizează, așadar, întregul eșafodaj social ale cărui instituții devin și ele adevărate scene de mascaradă carnavalescă. Or, sub acest aspect, poate nimic nu i s-a înfățișat mai alterat și mai dăunător pentru acel timp, ca presa – „pâinea cotidiană a opiniei publice” cum ironic o numește – transformată într-un instrument de mistificare a adevărului, de dezinformare și de

dezorientare a publicului, de sistematică pervertire a cuvântului și inducere în eroare a cetățeanului obișnuit. Spectacolul carnavalesc al încăierărilor din preajma și din timpul alegerilor nu diferă cu nimic de acela, nu mai puțin rizibil și contrafăcut, al belicoaselor foite, ironic botezate: *Aurora*, *Lumina*, *Drapelul Libertății*, *Sentinela Ordinii* etc., angrenate în comentarea unor pseudodrame pasionale, foite deservite de reporteri agramați și lipsiți de scrupule, ariviști [...] Foitele de scandal devin astfel terenul propice consacrării publice a parvenitismului și oportunistului [...], afirmării acelor vajnici colportori de știri false [...] În paginile lor sunt comentate petrecerile mondene, „five o'clockurile” organizate de „high lifeul” bucureștean și tot ele servesc drept trepidantă scenă pentru luptele electorale...” [Anghelescu, în Caragiale 1980: 330-331].

Pe un astfel de podium evoluează atât furnizorul, cât și receptorii de text jurnalistic ai *Noptii furtunoase*. Textul *e scris adânc* pentru jupân Dumitrache și suspect de facil ca interpretare pentru Nae Ipingscu. Dar cum ar putea fi condamnați bieții oameni, pentru care autorul articolului nu face altceva decât să „combată bine”, când discursul venturianesc se unduiește în țândări până „la nemurire”, mustind de stângăcii lexicale groaznice, încât până și adultera Veta se distrează văzându-l pe june poticnindu-se în diverse obiecte de mobilier și instanțe ale scuzei. Citim:

„VETA: Nebun! (*Strigînd:*) Săriți, Chiriac! Spiridoane!

RICĂ: Nu striga, madam[...] da, fruntea mea îmi

arde, tîmplele-mi se bat, sufer peste poate, parcă sunt turbat.” [Caragiale 1980: 36]

Nu ne-am mira dacă am ști că amuzamentul Vetei a luat startul imediat după teamă. Și încă:

„RICĂ (*cu mâinile rugătoare*): Nu striga! Nu striga! Fii mizericordioasă; aibi pietate! [...] Iată-mă. M-am transportat la localitate pentru ca să-ți repet că te iubesc precum iubește sclavul lumina și orbul libertatea.” [Caragiale 1980: 37]

Atât turbarea, cât și iubirea apoplectică de lumină și libertate cad brusc în momentul revelației:

„RICĂ: [...] Madam! să am pardon! scuzați! Cocoană! considerînd că... adică, vreau să zic, respectul... pardon... sub pretext că și pe motivul... scuzați... pardon...” [Caragiale 1980: 38]

Revenim la citirea ziarului, ca să vizionăm un soi de meci colegial între căpitanul de gardă civică și ipistat. Acest infim segment de public încearcă disperat să interpreteze o bucată dintr-un text greoi, pretențios și sforăitor, și nu e de mirare că tentativa lor se va solda cu un eșec inofensiv, de vreme ce autorul articolului apelează constant la fraze bombastice, împănate cu franțuzisme aduse la idiot și aghesmuite cu tonul „vioi și lătrător” al versatului ziarist-politician Nae Cațavencu, factor dinamic al *Scrisorii pierdute*. Este aproape cert că am greși dacă, în contextul mutilării articolului, am vorbi despre *culpă*. În cazul în care există, aceasta aparține exclusiv gazetarului. A-l culpabiliza pe analistul de presă Ipingscu ar echivala cu o învinuire adusă lui Ilie Moromete, cel care, legitim, își permite să joace rolul de interpret pentru cele